

Remiss: Ersättning till brottsoffer (SOU 2021:64)

Ju2021/02755

Juridiska fakultetsstyrelsen vid Lunds universitet, som har anmodats att yttra sig över rubricerat betänkande, får härmed avge följande yttrande, som utarbetats av docent Eva Lindell-Frantz.

Sammanfattning SOU 2021:64

I betänkandet SOU 2021:64 presenterar Utredningen om stärkt rätt till skadestånd för brottsoffer ett förslag som går ut på att höja ersättningsnivåerna för kränkingsersättning till brottsoffer. Härutöver föreslås vissa förändringar avseende rätten till kränkingsersättning för vissa yrkeskategorier, exempelvis poliser, där tröskeln för rätt till ersättning för kränkning för tillfället ligger högre än för andra brottsoffer. Vidare lämnas vissa förslag med syfte att stärka rätten till ideell ersättning för efterlevande till ett brottsoffer. Slutligen innefattar utredningen även förslag om ändringar i Utsökningsbalken med syfte dels att möjliggöra utmätning av ideella skadestånd med anledning av ett frihetsberövande, dels att möjliggöra utmätning i lön för att tillgodose ett brottsoffers rätt till ersättning.

Några inledande anmärkningar

Inledningsvis vill Juridiska fakulteten i Lund framhålla att den framlagda utredningen bygger på en gedigen genomgång av nu gällande rätt. Därtill kan läggas att redovisningen av rättsläget kompletterats med en imponerande mängd framtagen empiri. De förslag till lagändringar som presenteras måste därmed sägas vara väl underbyggda.

Höjda ersättningsnivåer för kränkingsersättning

Juridiska fakulteten i Lund anser att förslaget om att höja nivåerna på kränkingsersättning till brottsoffer är väl motiverat. Fakulteten delar utredningens inställning om att såväl urholkningen av penningvärdet som den skärpta synen på vissa typer av brottsliga gärningar utgör tungt vägande skäl för en sådan åtgärd. Fakulteten förordar således att man går på utredningens linje, dvs. att det skapas förutsättningar för att åstadkomma rejäla höjningar av den ersättning som är avsedd att kompensera ett brottsoffer för den kränkning som denne blivit utsatt för.

Vad gäller de enskilda nivåerna på de ersättningsbelopp som utredningen förordar kan sägas att, oberoende av vilket brott som kränkningen kan härledas till, förespråkas relativt kraftfulla höjningar. Ersättningsbeloppen föreslås i allmänhet

fördubblas eller till och med höjas ändå mer. Som framhålles i utredningen är det omöjligt att fullt ut värdera den typ av ideella skador som det handlar om här. Det är således svårt att med exakthet uttala sig om vad som utgör en lämplig nivå för varje enskilt brott. Juridiska fakulteten i Lund menar dock att de ersättningsnivåer som presenteras i utredningen framstår som rimliga och väl avvägda mot varandra. Dock bör en omständighet framhållas.

Utredningen föreslår ingen ändring ifråga om den nedre gränsen för att kränkingsersättning ska kunna utgå. Man rekommenderar förvisso att det minsta belopp som kan utdömas ska ligga på 8 000 kronor, att jämföra med dagens 5 000 kronor, vilket innebär att summan anpassas efter dagens penningvärde. Utredningen håller emellertid fast vid att rätten till ersättning även fortsättningsvis ska förutsätta att den kränkning som brottsoffret varit utsatt för kan betecknas som allvarlig. Juridiska fakulteten i Lund vill i detta sammanhang framhålla att enligt artikel 8 i Europakonventionen för de mänskliga rättigheterna har var och en rätt till skydd för sitt privat- och familjeliv. Ett brott mot person riktar sig givetvis mot privatlivet. Konventionen säger inget om att den enskilde endast ska åtnjuta skydd mot allvarliga kränkningar. Förvisso föreligger ett straffrättsligt skydd mot ”icke-allvarliga” angrepp mot privatlivet, men det finns trots detta anledning att ifrågasätta om inte också brottsoffer, som blivit utsatta för en kränkning som inte når upp till den nivå som rekvisitet ”allvarlig” förutsätter, därutöver även borde ha rätt till gottgörelse genom ett skadestånd. I en del av dessa mindre allvarliga fall kan det bli tal om åtalsetfergift och den enda upprättelse som brottsoffret i sådant fall får är att skadevällaren införs i belastningsregistret eventuellt i förening med ett bötesstraff.

Kravet på att kränkningen ska ha varit allvarlig brukar motiveras med att rättssystemet inte i onödan ska belastas med tvister om småbelopp och bagatellartade fall. Överfört på straffrätten skulle detta betyda att åtalsetfergift alltid borde vara att förorda så snart ett brott mot person inte bedöms ha inneburit en allvarlig kränkning, något som aldrig varit på tal. Juridiska fakulteten i Lund menar således att kravet på att det ska röra sig om en allvarlig kränkning för att det ska föreligga en rätt till kompensation bör utrangeras från skadeståndslagens 2 kap 3 §. Enligt fakultetens mening bör således varje kränkning kunna ge rätt till ersättning.

I utredningen diskuteras vilken metod som bör användas för att åstadkomma den föreslagna höjningen. Efter att ha gått igenom olika tänkbara tillvägagångssätt förordar utredningen att det i SkL 5:6 förs in att ett brottsoffrets rätt till upprättelse ska vägas in i bedömningen av hur stort skadeståndet ska bli. I och med detta signalerar man till domstolarna (och Brottsoffermyndigheten) att en omständighet, som tidigare inte lyfts fram i lagrummet, ska beaktas vid fastställandet av skadeståndets storlek.

En annan väg att gå, och som också tas upp till behandling, hade annars kunnat vara att i lagen införa olika schablonbelopp kopplat till olika typer av brott. Juridiska fakulteten i Lund delar dock utredningens uppfattning om att en sådan lösning, även om den på ett säkrare sätt hade garanterat ett genomslag i praxis, inte är förenlig med allmänna skadeståndsrättsliga principer.

Inte heller metoden att lagstifta om att kränkingsersättningen ska bestämmas utifrån ett procentuellt påslag på skadeståndet framstår som lämplig eftersom det, precis som utredningen konstaterar, inte finns något objektivt fastställbart belopp att utgå från när beräkningen ska göras.

Juridiska fakulteten finner därmed att den lösning som förespråkas av utredningen, nämligen att ändra i lagtexten till SkL 5:6 i enlighet med vad som nämnts ovan, utgör det den lämpligaste lösningen för att åstadkomma den eftersträlvade höjningen av ersättningsnivåerna. Det bör dock framhållas att denna metod inte garanterar att domstolar, Brottsoffermyndighet, och i förlängningen privata försäkringsbolag, kommer att lyfta kränkingsersättningen till de nivåer som förordas i utredningen. Denna risk är något som man försöker komma till rätta med genom att presentera regelrätta tabeller med schablonbelopp för fastställandet av kränkingsersättningen vid olika typer av brott. Förhoppningen är att berörda myndigheter (och försäkringsbolag) därmed ska låta sig vägledas av vad som sägs i motiven till den föreslagna lagändringen. Med tanke på att lagförarbetena traditionellt sett åtnjuter en stark ställning i svensk rättsordning, menar Juridiska fakulteten i Lund att det finns all anledning att förvänta sig att det som framkommer i utredningen kommer att få genomslag i tillämpningen av det aktuella lagrummet.

Utöver att brottsoffrets rätt till upprättelse föreslås beaktas som en särskild omständighet vid fastställandet av ersättningsbeloppets storlek, förordar utredningen även att det i SkL 5:6 införs ytterligare några nya omständigheter att beakta i bedömningen av hur stor ersättning som ska utges.

För det första föreslås att det i lagtexten anges att det vid bestämmandet av skadeståndets storlek ska beaktas om brottet riktat sig mot någon som skadevällaren har, eller har haft, ett nära förhållande till. Förslaget innebär att man etablerar ett nytt begrepp som rättsföljden knyts till.

I SkL 5:2 talas om att ersättning kan utgå till den som stod den avlidne särskilt nära, detta rekvisit har givits en förhållandevis snäv tolkning. Enligt praxis (NJA 2021 s. 46) kan exempelvis en särbo inte anses stå den avlidne särskilt nära annat än om det finns något speciellt förhållande som motiverar detta.

Ytterligare ett begrepp som används för att definiera den särskilt skyddsvärda personkretsen finner man i straffrätten där begreppet närstående används för att avgränsa tillämpningen av brottet grov kvinnofridskränkning.

Utredningen, som menar att fler än de som har rätt till ersättning för sveda och värk till följd av en anhörigs bortgång, ska kunna få beaktat att brottet riktat sig mot någon som gärningsmannen haft en relation till, anser att det inte är lämpligt att i SkL 5:6 använda sig av begreppet ”särskilt nära”. Samma begrepp skulle i sådant fall ges olika innebörd beroende på i vilket lagrum det används. Juridiska fakulteten i Lund, som instämmer i att man vid fastställandet av kränkingsersättningens storlek bör beakta om brottsoffret har, eller har haft, en relation till gärningsmannen, delar även uppfattningen att det inte är en lyckad lösning använda sig av samma begrepp i SkL 5:6 som i 5:2 för att avgränsa den krets av brottsoffer som avses.

Utredningen konstaterar att det straffrättsliga rekvisitet närstående i och för sig kan täcka in de brottsoffer som utredningen menar förtjänar ett särskilt skydd, men menar att det vore olyckligt att låsa fast den skadeståndsrättsliga tillämpningen vid vad som gäller rent straffrättsligt.

Även om det kan finnas en poäng i att ge domstolarna ett större spelrum när det gäller att avgöra vad som krävs för att relationen till gärningsmannen ska tillmätas betydelse, har Juridiska fakulteten i Lund ändå svårt att se att det föreligger ett behov av att etablera ett nytt begrepp vid sidan om det straffrättsliga. Enligt förarbetena till BrB 4:4 a innefattar begreppet närstående inte enbart den som sammanlever, eller som har sammanlevt med gärningspersonen. Även barn,

styvbarn, föräldrar, syskon och andra släktingar kan ingå i den åsyftade kretsen. Visserligen heter det att "normalt" bör det krävas att offret och gärningspersonen bor eller har bott ihop, men, som framgår uppställs inget absolut krav på detta (se prop. 1997/98:55 s. 132). Juridiska fakulteten i Lund finner därmed att det straffrättsliga begreppet lämnar tillräckligt utrymme för att skydda de personer som utredningen avser. Det kan tilläggas att om avsikten är att öppna upp för att särbehandla en större krets av brottsoffer än vad som följer av det straffrättsliga begreppet kan det uppkomma tolkningsproblem exempelvis vad gäller hur pass varaktigt en relation måste ha varit för att brottsoffret ska kunna anses ha haft ett "nära förhållande" till gärningsmannen. Motsvarande problem kan givetvis föreligga vid tillämpning av det straffrättsliga rekvisitet, det kan dock ligga en poäng i att praxis härvidlag inte blir alltför spretig. Det kan därtill framstå som egendomligt om ett brottsoffer skadeståndsrättsligt får beaktat vilken relation detta haft till gärningsmannen alltmedan den skadelidande rent straffrättsligt inte anses ha haft ett tillräckligt nära förhållande till denne för att detta ska få några straffrättsliga konsekvenser. Juridiska fakulteten i Lund menar därför att det i SkL 5:6 införs att det särskilt ska beaktas om brottet riktat sig mot någon som är eller har varit närstående till brottsoffret.

Utredningen föreslår vidare att det i SkL 5:6 införs att det vid fastställandet av kränkningens sättnings ska beaktas att den brottsliga handlingen dokumenterats (tagits upp med tekniskt hjälpmedel) på ett sådant sätt att det föreligger risk för spridning. Juridiska fakulteten finner förslaget väl motiverat och har inget att anföra i denna del.

Utredningen föreslår därtill att det särskilt ska beaktas om den brottsliga gärningen utförts av flera personer gemensamt (flera mot en). Även i denna del finner Juridiska fakulteten i Lund förslaget väl motiverat och har inget att invända.

Slutligen föreslås att även den omständigheten att gärningsmannen anspelat på att denne har tillgång till ett våldskapitel (organiserad brottsligt, gängkriminalitet) bör kunna påverka skadeståndets storlek. Inte heller i denna del har Juridiska fakulteten i Lund något att invända. Möjligen kan framhållas att den kan vara svårt för brottsoffret att visa att det förekommit den typ av "anspelningar" som avses i förslaget.

Förslaget att stärka vissa yrkesgruppers rätt till kränkningens sättnings

Efter att ha lagt fast att de nu gällande reglerna om kränkningens sättnings lämnar utrymme för en förhållandevis nyanserad bedömning när brottsoffret exempelvis är en polis slår utredningen, möjligen något motsägelsefullt, fast att det trots detta föreligger ett behov av att genom lagstiftning förtydliga hur bedömningen bör göras för att på så sätt uppnå att större fokus läggs på omständigheterna i det enskilda fallet.

Inledningsvis kan konstateras att utredningen betonar att redan det förhållandet att kränkningens sättnings förutsätter att den skadelidande har drabbats av en allvarlig kränkning innebär en viss begränsning av rätten till kompensation också för de här aktuella yrkeskategorierna.

Som framkommit ovan förordar Juridiska fakulteten i Lund att allvarlighetsrekvisitet stryks i SkL 2:3. Kvar skulle i sådant fall stå ett krav på att brottsoffret måste anses ha blivit kränkt för att vara berättigat till kompensation. Om detta skulle genomföras reser det frågor om hur man ska förhålla sig till de s.k. blåljusanställdas rätt till skadestånd. Alla brottsliga handlingar som riktar sig mot någon persons frihet, frid eller ära måste rimligen anses innebära en kränkning av

något slag (från de fall när brottsoffret varit utsatt för gärningen i en situation där man själv var involverad i kriminell verksamhet bortses här). Frågan blir därmed hur man ska förhålla sig till polisens och andra liknande yrkeskategoriers rätt till kompensation när dessa utsätts för en brottslig handling. Att hävda att en polis, som exempelvis utsätts för ett brottsligt hot i sin tjänst, inte blir kränkt kan framstå som stötande. Med utredningens förslag finns en möjlighet att neka denna polis rätt till kränkingsersättning med hänvisning till att gärningen enbart varit kränkande (inte allvarligt kränkande). Det är möjligt att brottsoffret i sådant fall kan känna en viss form av upprättelse enbart i det att det läggs fast att det varit kränkande att uttala sig så som gärningsmannen gjort. Med det förslag som förordas av Juridiska fakulteten i Lund skulle samma resultat kunna uppnås med hänvisning till att ett skadestånd inte med nödvändighet måste utdömas så snart en polisman eller någon inom en liknande yrkeskategori blivit kränkt. En sådan ersättning borde, liksom nu, kunna nekas med hänvisning till omständigheterna i det enskilda fallet, företrädesvis att den utsatte kan förväntas ha haft en viss beredskap för att hot skulle kunna komma att uttalas.

Juridiska fakulteten i Lund instämmer för övrigt i att bedömningen av om ersättning ska utgå eller ej inte ska ske slentrianmässigt och schablonartat. Fakulteten delar även uppfattningen om att det ska läggas vikt vid om det brottsliga angreppet riktat sig mot den privata sfären samt om det rört sig om ett fysiskt angrepp.

Stärkt rätt till ideell ersättning till efterlevande anhörig

Enligt gällande rätt kan den som stod ett avlidet brottsoffer särskilt nära erhålla ersättning för det lidande som det innebär att en närstående ryckts ifrån en. Enligt nu tillämpad praxis ligger schablonbeloppet vid uppsåtligt dödande (mord) på 60 000 kronor. Samma belopp utbetalas i de fall dödsfallet orsakats genom grov vårdslöshet som gränsar till ett uppsåt. Utredningen föreslår att det, utöver ersättning för sveda och värk, etableras en möjlighet för de närstående till ett brottsoffer att erhålla ytterligare ideell ersättning för den kränkning de utsatts för till följd av den brottsliga gärningen. Utredningen föreslår att när någon bragts om livet uppsåtligen, eller av grov vårdslöshet, ska den som stått den avlidne särskilt nära kunna erhålla 50 000 kronor i ideell ersättning. Till skillnad från vad som gäller i fråga om ersättningen för sveda och värk, ska ersättning kunna dubblas om två personer dödats vid samma tillfälle. Ersättning ska inte kunna utgå i de fall där det skulle vara uppenbart oskäligt.

Juridiska fakulteten i Lund ställer sig positiv till förslaget om att införa en ny form av ideellt skadestånd som kan utgå till det avlidna brottsoffrets anhöriga. Nivån på det föreslagna skadeståndet framstår som rimlig. Fakulteten tillstyrker även förslaget om att låta kretsen av ersättningsberättigade bestå av samma personer som omfattas av rätten till ersättning för sveda och värk enligt SkL 5:2.

Det kan emellertid ifrågasättas om inte också anhöriga till ett brottsoffer, som exempelvis överlever ett mordförsök, eller en grov misshandel, men med svåra bestående svåra men, skulle kunna vara berättigade till någon form av ideell ersättning. Det kan framstå som stötande att den blotta omständigheten att den anhörige inte avlidit ska få en så avgörande effekt. Det kan därför argumenteras för att man borde överväga om det inte också i lagrummet kunde anges att vid uppsåtligt eller grovt vårdslöst framkallade personskador med icke-dödlig utgång, men som lämnat brottsoffret med svåra men, också finns en möjlighet att utge ideell ersättning till en närstående när det finns särskilda skäl som talar för detta.

Sådana särskilda skäl skulle exempelvis då kunna vara att den skadade är ett minderårigt barn.

Utvidgade utmätningmöjligheter

I utredningen föreslås att skyddet mot utmätning av ideellt skadestånd till följd av ett frihetsberövande hävs i förhållande till ett brottsoffer. Juridiska fakulteten i Lund tillstyrker detta förslag, dock med en viss reservation. Utredningen föreslår att det inte bör göras någon åtskillnad mellan olika typer av skador ifråga om rätten till utmätning. Det sagda innebär att ett brottsoffer, som har krav på ersättning för en sakskada jämföras med den som grundar sitt anspråk på en personskada eller en brottslig kränkning. Vidare föreslås att det heller inte ska göras någon åtskillnad mellan krav som grundar sig på regress och sådana som framförs av den skadedrabbade själv. Juridiska fakulteten i Lund menar i denna del att det kan finnas skäl att överväga om inte förbudet enbart borde hävas satt i relation till person- och kränkningsskador. Med utredningens förslag följer att den som har krav på ersättning för en sakskada kommer att konkurrera om de pengar som finns med den som drabbats av en egendomsskada. I många fall kan det antas att egendomsskadan har ersatts av en försäkring. Att begränsa rätten till utmätning för skadestånd som avser sakskada skulle därmed i de flesta fall inte drabba brottsoffret självt utan ett försäkringsbolag som ju kan sprida risken på sitt försäkringstagarkollektiv. Till detta kan läggas att anledningen till att man velat skydda skadestånd till följd av frihetsberövande varit att denna ersättning avser att kompensera för ett allvarligt ingrepp i den enskildes privatliv, att lätta på det skyddet till förmån för person- och kränkningsskador kan då framstå som motiverat, däremot är det mera tveksamt om samma sak kan sägas ifråga om sakskadorna.

I utredningen föreslås vidare att företrädesordningen vid utmätningen i lön ändras så att skadestånd på grund av brott ges företräde framför oprioriterade fordringar. Juridiska fakulteten i Lund tillstyrker detta förslag. I sammanhanget kan dock påpekas att den nya prioriteringsordningen kan försvåra kreditprövningen för en tänkt borgenär, denne kan svårigen ha en inblick i om gäldenären genom utmätning i lönen kan komma att avkrävas skadestånd till följd av en brottslig handling och därmed försätta en eventuell oprioriterad kreditgivare i en sämre position. Detsamma kan i och för sig sägas gälla ifråga om många andra omständigheter, men här adderas ytterligare ett osäkerhetsmoment till det som en kreditgivare får ta med i sin kalkyl. Med detta sagt menar dock Juridiska fakulteten i Lund att dessa svårigheter inte är av sådan dignitet att de bör leda till att förslaget inte genomförs.

Kort om de ekonomiska konsekvenserna

Av utredningen framgår att man räknar med att försäkringsbolagen på sikt kommer att höja sina ersättningsnivåer i överfallsskyddet i hemförsäkringen och på så sätt avlasta brottsoffermyndighetens budget. Det bör i sammanhanget framhållas att det redan idag är så att inte alla de brottsliga handlingar som ger rätt till kränkingsersättning omfattas av överfallsskyddet. Vidare bör påpekas att nivåerna på kränkingsersättning i dagsläget mycket väl kan understiga de nivåer som följer av dagens praxis hos Brottsoffermyndigheten. Som ett exempel på detta kan nämnas att synnerligen grov misshandel kompenseras med mellan 12- 30 000 kronor i överfallsskyddet (jfr Folksam Hemförsäkring 2021 samt IF Stor Hem 2021) alltmedan synnerligen grov misshandel enligt Brottsoffermyndighetens praxis kan berättiga till 100 000 kronor i kränkingsersättning. Med tanke på detta (det finns fler exempel på ganska radikala nivåskillnader mellan vad försäkringen

betalar ut och vad som följer av Brottsoffermyndighetens praxis) är det tveksamt om försäkringsbranschen verkligen kommer att ändra i sina villkor så att man når upp till de nivåer som utredningen förordar. Det finns heller inget som hindrar att försäkringsbolagen begränsar skyddet ytterligare ifråga om vilka brott som detta omfattar. För den händelse att domstolar samt Brottsoffermyndigheten hör samma utredningens förslag är det därmed möjligen väl optimistiskt att utgå från att försäkringsbranschen också kommer att göra detta.

Enligt delegation

Eva Lindell-Frantz